

УДК 371.134.

ГАННА БЕЛЕНЬКА

Київський університет імені Бориса Грінченка

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА У ДЗЕРКАЛІ СУЧАСНОСТІ

У статті висвітлено досвід роботи Михайла Петровича Драгоманова викладачем вищої школи: приват-доцентом університету Святого Володимира у Києві та професором Вищої школи в Софії (Болгарія). Подано порівняльний аналіз методів навчання, використовуваних ним у процесі викладання навчальних дисциплін та сучасних технологій активного навчання.

Ключові слова: Михайло Драгоманов, вища школа, методи навчання, технології активного навчання

Постановка проблеми. Історія розвитку вищої освіти в Україні пройшла складний шлях. І ніколи не була „знеособленою”. Історія відбувалась і відбувається „в особах”. Постать Михайла Петровича Драгоманова посідає серед них своє гідне місце. Його ім'я в історії довгий час замовчувалось і наблизилось до сучасників лише після визнання Українською державою своєї незалежності. Завдяки розбудовчому процесам в політиці, освіті та науці особистість М.Драгоманова постала перед нами в усій своїй багатогранності: видатний політик і громадський діяч, відомий філософ і літературний критик, засновник українознавства у світовій науці, викладач, учений європейського та світового рівня. Досвід педагогічної діяльності М.Драгоманова може бути корисним і для сучасних педагогів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З соціально-політичними, літературно-критичними, філософськими та естетичними поглядами вченого наукова і широка громадськість змогла ознайомитись завдяки дослідженням М.Бернштейна, О.Дейча, Д.Заславського, Р.Іванченко, Л.Новиченко, М.Поповича, В.Сарбея, П.Федченка та інших. У 90-х роках ХХ століття в Україні почали з'являтися статті, у яких були здійснені спроби висвітлення та узагальнення педагогічних ідей М.Драгоманова. Авторами цих робіт є М.Антонець, В.Зайченко, В.Кузь, С.Майборода, С.Стельмах, В.Терлецький та ін. Системне дослідження педагогічних поглядів М.Драгоманова було здійснено у 1995 році Л.Климчик [2]. Кризь призму педагогічних ідей М.Драгоманова, які знайшли своє втілення у практиці його викладання у вищій школі, як в Україні, так і в Болгарії, поглянемо на сучасні технології навчання студентів у педагогічному університеті.

Мета статті – показати розвиток технологій активного навчання від періоду кінця ХІХ сторіччя, коли здійснював свою педагогічну діяльність М.Драгоманов, до сучасного періоду розвитку освіти. На основі аналізу архівних джерел та вивчення літературно-публіцистичної спадщини й педагогічної діяльності М.Драгоманова спробуємо досягти окресленої мети шляхом поетапного вирішення ряду завдань: висвітлити постать М.Драгоманова як викладача вищої школи; з'ясувати, які методи навчання використовував він у роботі зі студентською аудиторією; порівняти технології навчання у вищих навчальних закладах, що існували понад 100 років тому, з сучасними, з огляду на характер взаємодії між студентами і викладачем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомо, що М.Драгоманов, по закінченні історико-філософського факультету Київського університету Святого Володимира у 1863 році, працював у ньому викладачем і викладав студентам історію Стародавнього Сходу. Його лекції приваблювали навіть студентів інших факультетів. Аудиторія, де проходила лекція, часто була так заповнена, що студенти не могли розміститись на лавах і стояли попід стінами та біля дверей. Грунтовність підготовки до навчальних занять, емоційність і образність викладу, повага до студентів вирізняли його з поміж інших викладачів. Молодий приват-доцент, а згодом доцент університету прагнув не стільки навчати (і повчати, як робили інші), скільки допомогти молодій людині стати кращою, свідомо зорієнтуватись у житті і обрати вірний шлях.

М.П.Драгоманов прагнув до встановлення зі студентами дидактичної, але не менторської взаємодії. У її основу він покладав довіру до особистості, віру в найкраще в людині і впевненість в тому, що саме молодь, освічена і свідомо активна, здатна змінити світ на краще.

Коли доля змусила М.Драгоманова у 1876 році виїхати з України, він займався літературною та видавничою діяльністю в Женеві, а згодом продовжив викладацьку роботу у Софійському Вищому училищі (або Софіївській вищій школі), майбутньому Софійському університеті. У 1889 році він прийняв пропозицію перейти на кафедру загальної історії даного навчального закладу. Це був період, коли Болгарія, здобувши незалежність, почала активно створювати нову систему освіти народу. Оскільки вищих навчальних закладів у Болгарії на той час не було і здобувати освіту молоді люди їздили до інших країн – Італії, Франції, Польщі, Росії тощо, це питання необхідно було вирішувати. За допомогою представники уряду звернулись до європейського наукового та політичного авторитета – М.П.Драгоманова. Не маючи змоги повернутись до рідної країни та палко бажаючи бути ближчим до молоді, він погодився допомогти. Історія повторилася. Один із його студентів, відомий болгарський учений і дипломат (посол Болгарії в УНР 1918 року) Іван Шишманов пригадував, що М.Драгоманов зачаровував слухачів своєю красномовністю і обізнаністю, неймовірною пам'яттю та швидкістю думки, подавав слухачам безліч фактів, порівнював їх, аналізував, але остаточних висновків уголос не робив, надаючи таку можливість студентам. Питаннями чи короткими репліками заохочував до роздумів і міркувань, полеміки, самостійної роботи над науковими та літературними джерелами. Лекції з історії пролітали для слухачів, як єдина мить. Спочатку вчений читав лекції болгарським студентам російською мовою, але згодом перейшов на болгарську. Цим самим він ще більше підняв свій авторитет і завоював щирі прихильність болгар, які у такому вчинку побачили глибоку повагу до своєї мови і культури. Михайло Драгоманов був шанованим і улюбленим професором, як українських, так і болгарських студентів, хоча мав принципову, доскіпливу і навіть саркастичну, особливо в полеміці, вдачу. Проте відкритість у спілкуванні, увага і повага до особистості студента, спонукання до самостійності та активності у пізнанні, толерантність суджень сприяли встановленню між викладачем і студентами особливого характеру стосунків, побудованих на взаємоповазі і відповідальності.

Леся Українка, що ніколи не була схильною до компліментарності, зокрема і на адресу родичів, високо оцінювала вміння Михайла Петровича писати і говорити простим популярним складом, без жодного туману в ідеях і мові. Відвідуючи його в Болгарії вона виконувала обов'язки його добровільного секретаря – записувала тексти статей і лекцій. Віддаючи цій справі багато часу і сил вона ніколи не відмовлялась від неї, оскільки була щасливою вчитися біля любого дядька і свого хрещеного батька – Михайла Петровича Драгоманова. Не раз Леся говорила, що заздрить студентам які мають змогу спілкуватися з ним постійно.

Своїх студентів М.Драгоманов прагнув не лише навчити фаховій дисципліні, а й залучити, через виклад та інтерпретацію її змісту, до цінностей світової культури, аналізу критеріїв добра і зла. Робота у цьому напрямку здійснювалась в контексті формування патріотизму та розвитку кращих національних почуттів молоді. Принцип народності поєднувався у М.Драгоманова з визнанням ідеї значущості загальнолюдського розвитку. Визнаючи право кожної нації на самовизначення та незалежність, він у той же час, виступав за їх співіснування. Основним елементом становлення національної свідомості людини вважав рідну мову, необхідність використання якої у навчальному процесі відстоював протягом всього життя. М.Драгоманов розглядав рідну мову, як необхідний компонент освіти і найкращий показник освіченості людини. Київські студенти, на жаль, слухати лекції українською мовою на той час не могли. Адже це був період, коли діяв сумно відомий Циркуляр міністра внутрішніх справ Валуєва від 18 липня 1863 року про заборону української мови. З циркуляру міністра можна було дізнатися, що „...ніякої окремої малоруської мови не було, немає і не може бути, і що наріччя їх, яке вживається простолюдом, є та ж російська мова, тільки зіпсована впливом на неї Польщі” [5]. Тому свої лекції в Україні, як і вимагали правила Київського університету Святого Володимира, приват-доцент Михайло Петрович Драгоманов читав російською мовою.

Пізніше, покинувши межі рідної держави, з гіркою писав у своїх статтях про те, що ще в ті часи, коли на місці Петербургу було моховите болото, в Україні вже діяли громадські школи, а в Києві існувала перша руська вища школа. Він доводив, що український народ мав в минулому значний культурний розвиток і стояв на рівні з іншими європейськими народами. Тож і мова, і історія його не можуть бути забутими.

Перебуваючи на посаді професора Вищої школи в Софії (Болгарія), він спеціально вивчив болгарську мову, щоб навчати студентів нею. В цьому виявилась його культура, глибоке розуміння і повага до національного питання. У цей же час М. Драгоманов категорично відмовився зайняти, запропоновану йому болгарським урядом, посаду ректора, оскільки вважав, що на чолі першого вищого навчального закладу у Болгарії (до створення якого він доклав чимало зусиль) має бути людина саме болгарської національності. Таким чином він виявив тактовність на найвищому рівні розвитку почуття національної свідомості та поваги до іншого народу.

Як викладач, М. Драгоманов завжди прагнув до встановлення активної взаємодії зі студентською аудиторією. Насамперед це стосувалось навчальних занять, що проходили у вигляді лекцій. На думку М. П. Драгоманова, на лекції студент мав, у першу чергу, активно сприймати і осмислювати матеріал, а не механічно записувати його, залишаючи осмислення на „потім”. Він розмірковував над тим, що під час запису студентами змісту лекції (конспектування), викладач не може бачити очі своїх слухачів (адже вони сконцентровані на записі матеріалу), а отже не може бачити і розуміти реакцію на ту чи іншу висловлену думку. Процес записування порушує зоровий контакт, відволікає від логіки викладу, утруднює активне сприймання навчального матеріалу. Михайло Петрович постійно розмірковував над тим, як зробити зі студента активного слухача та вдумливого співрозмовника, а не пасивного записувача чужих думок та ідей. Вже викладаючи у Софійській Вищій школі він знайшов вихід.

На його заняттях студенти активно слухали лекції. Ставили питання, інколи полемізували та найчастіше просто захоплено сприймали емоційно насичений потік інформації, захоплюючись як змістом, так і пристрасстю його викладу. Лекції були яскравими, оскільки викладач широко використовував художнє слово, цитував історичні джерела та думки класиків. По закінченні занять кожний студент, що був присутній на лекції у професора Драгоманова, отримував від його асистента стислий конспект прослуханої лекції, складений заздалегідь самим викладачем та розтиражований спеціально для студентів. Для багатьох студентів це виступало допоміжним стимулом до відвідування лекцій, допомагало краще підготуватись до іспиту.

Професор Драгоманов учив своїх студентів мислити, для чого будував навчальний матеріал на основі постановки та вирішення, спільно зі студентською аудиторією, проблемних питань. Короткотривалі дискусії, керовані викладачем, надавали гостроти лекціям вченого, показували, що історія не є мертвою наукою, а тісно пов'язана з сьогоденням, впливає на неї і висуває складні питання морального характеру, розв'язавши які, можна змінити життя на краще.

Велика кількість слухачів в аудиторії не давала можливості професору використати прийоми індивідуалізованого навчання. Для цього лишались позааудиторні заняття, консультації, аналіз перших студентських наукових розвідок, практика.

Минуло сто двадцять років після смерті Михайла Петровича Драгоманова (він закінчив свій життєвий шлях у 1895 році). За цей період в Україні відбулася не одна зміна політичних формацій, освітніх парадигм і концепцій вищої освіти. У навчальні аудиторії університетів, де завжди відчувався дух свободи і вільнодумства, ввійшли нові педагоги, що змогли реалізувати те, про що мріяв колись педагог Михайло Драгоманов – навчати і виховувати молодь рідною мовою, вільно спілкуватись зі своїми студентами, будувати співпрацю з ними на засадах ділового наукового партнерства. У свободі думки, слова, дій нинішніх студентів є можливість конструктивного вираження через надану їм самостійність як у виборі форм і освітньо-кваліфікаційних рівнів навчання, так і через індивідуалізацію викладачами змісту та методів навчання. Сучасні технології активного навчання спираються не лише на процеси сприйняття, пам'яті, уваги, а перш за все на творче продуктивне мислення, активну поведінку та спілкування. Лекція у вищій школі набула того вигляду, який омріяв і частково апробував у своїй педагогічній діяльності М. Драгоманов. Це

лекція-діалог, лекція з використанням опорних конспектів, лекція-„робоче засідання”, проблемна лекція тощо. Їх мета – не лише передача знань, а й формування особистості, здатної до творчої співпраці та самостійного пошуку в оволодінні ними.

Якщо взяти за основу класифікації технологій активного навчання дві ознаки: наявність моделі (предмету або процесу діяльності) і наявність ролей (характер спілкування суб'єктів навчання), то всі сучасні технології активного навчання можна поділити на неімітаційні та імітаційні [5]. До неімітаційних відносяться проблемні лекції, семінари – дискусії з використанням мозкової атаки чи без неї, виїзні практичні заняття, програмоване навчання, виконання курсової та дипломної роботи, стажування без виконання посадової ролі. Перераховані технології навчання створюють можливості не лише для передачі певної інформації студентам, але й забезпечують умови для розвитку їх професійних умінь та професійно значущих особистісних якостей. Більшість з них була започаткована і використовувалась прогресивними педагогами вищих навчальних закладів минулих сторіч. Та широкого застосування вони не набули. Провідним методом навчання лишалась традиційна лекція, що полягала у читанні та суб'єктивному тлумаченні викладачем навчальних джерел та власних думок.

В основі імітаційних технологій лежить імітаційне, або імітаційно-рольове моделювання, тобто відтворення в умовах навчання певних процесів, що відбуваються в реально діючій системі. Побудова моделей і організація роботи студентів з ними дають можливість відтворити в навчальному процесі різні сфери професійної діяльності і, згідно їм, формувати професійний досвід майбутнього фахівця в умовах вузівської аудиторії. Особливе значення мають імітаційні технології при підготовці педагогів до роботи з дітьми дошкільного віку, оскільки лише вербальними засобами не передати специфіки побудови розвиваючої взаємодії з дитиною. Майбутнім вихователям необхідно відчувати себе в ролі дитини, в ролі батьків, в ролі педагога, керівника дошкільного закладу освіти тощо.

У свій час М.П.Драгоманов наголошував на тому, що формування особистості студента має здійснюватись як формування свідомого громадянина своєї держави, людини з високими моральними переконаннями, патріота, професіонала. Нині у педагогічних університетах вирішуються завдання формування Особистості, Педагога, Фахівця. Так, у процесі вивчення курсу історії педагогіки, навчальний матеріал подається у такій формі, щоб студенти могли самостійно дати ствердну позитивну відповідь на питання „для чого це мені потрібно?”. Простежується розвиток і втілення прогресивних ідей минулого в практику роботи з дітьми, аналізуються причини, що призвели до „забуття” окремих ідей, теоретично обґрунтовуються можливості (чи неможливості) їх використання на сучасному етапі розвитку освіти в Україні. Наприклад, стосовно спеціальності „Дошкільне виховання” однією з таких ідей є ідея С.Ф.Русової щодо характеру побудови навчальних програм для дітей дошкільного віку з врахуванням принципу взаємозв'язку та цілісності природи і людини, циклічності сезонних явищ природи і фізіологічних процесів в організмі людини. Згідно цих підходів до побудови програм, вони мають бути побудовані за принципом синусоїди: підйом – спад – підйом – спад, у відповідності до пір року і реакції на них організму дитини. Проте сьогодні ми маємо програми у яких поступово але постійно відбувається ускладнення інформації для дітей від одного кварталу до іншого. Тобто, якщо зобразити цей процес графічно, він матиме вигляд прямої, що спрямована вперед і вгору. На практичних заняттях сучасні студенти моделюють авторські програми у яких нова інформація подається за принципом синусоїди: восени (I квартал), коли відбувається фізіологічний підйом сил дитини, закріплюється протягом зими (II квартал), коли природа людського організму у відповідності до оточуючої природи перебуває у стані сну, або спокою, потім знову ускладнюється і активно продовжується протягом весняного періоду (III квартал), коли спостерігається пробудження і розвиток природи, і повторюється та закріплюється у четвертому кварталі. Тобто з чотирьох кварталів два є активними, а два інші використовуються лише для закріплення розширення та систематизації отриманих знань. При опануванні іншим курсом – методика ознайомлення дошкільників з природою, в процесі рольових ігор на практичних заняттях, у студентів формуються професійні уміння щодо використання різноманітних методів та форм

ознайомлення дошкільників з природою, а також забезпечуються умови для формування ціннісних орієнтацій, світоглядних позицій і таких значущих рис характеру, як гуманність, патріотизм, емпатія. Активність молоді в оволодінні знаннями і мистецтвом творчого буття не лише в професії, але й у житті суспільства, їхнє особистісне та професійне зростання є результатом праці викладачів і саморозвитку студентів.

Висновки. Технології навчання у вищій школі безперервно розвиваються, модернізуються і стають все більш особистісно спрямованими. Та ідея активної взаємодії викладача і студентів в ході освітнього процесу вишу, залишається актуальною і нині. Її вирішенню допомагає вивчення педагогічної спадщини, зокрема досвіду роботи у вищій школі, М.П.Драгоманова. Інші ідеї, як от ідея народності, обгрунтована у багатьох його творах та публіцистичних статтях, реалізується нині через зміст навчальних програм та активні форми впливу на інтелектуальну й емоційно-ціннісну сферу сучасних студентів. Вирішена проблема освіти рідною мовою. В цілому здійснена побудова навчальної взаємодії учасників освітнього процесу у вищих навчальних закладах на засадах ділового партнерства, взаємоповаги та толерантності. Ми можемо констатувати той факт, що педагогічні ідеї М.П.Драгоманова реалізуються в системі сучасної вищої освіти в Україні, а його діяльність у вищих навчальних закладах є прикладом для сучасних педагогів.

Список використаних джерел

1. Борисова З.Н., Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки / З.Н. Борисова, В.У. Кузьменко. – К: Вища школа, 2004. – С. 222 – 240.
2. Драгоманов М.П. Автобиографическая заметка //М.П.Драгоманов. Літературно-публіцистичні праці. – У 2 т. – Т.1 / Редактор тому: О. І. Дей; Упорядкування і примітки І. С. Романченка. – К: Наукова думка, 1970. – 531 с.
3. Історія української педагогіки / / За редакцією М. Г. Стельмаховича. – К: Інститут змісту і методів навчання МО України, 1998.
4. Климчик Л.А. Педагогічні погляди М.П.Драгоманова: Автореферат дис. ... канд. пед. наук. 13.00.01 – Київ, 1995. – 21 с.
5. Лемке М. Эпоха цензурных реформ 1859 – 1865 годов. / Мих. Лемке. - СПб. : книгоизд-во М.В. Пирожкова, 1903. - VIII, 512, IX с.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2015 р.

БЕЛЕНЬКАЯ А.

Киевский университет имени Бориса Гринченко

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ МИХАИЛА ДРАГОМАНОВА В ЗЕРКАЛЕ СОВРЕМЕННОСТИ

В статье отражен опыт работы Михаила Петровича Драгоманова преподавателем высшей школы: приват-доцентом университета Святого Владимира в Киеве и профессором Высшей школы в Софии (Болгария). Представлен сравнительный анализ методов обучения, используемых им в процессе преподавания учебных дисциплин и современных технологий активного обучения.

Ключевые слова: Михаил Драгоманов, высшая школа, методы обучения, технологии активного обучения.

BELENKAYA A.

Borys Grinchenko Kyiv University, Ukraine

DRAGOMANOV PEDAGOGICAL VIEWS IN A MIRROR OF OUR TIME

In the article presented work Experience Mikhail Drahomanov Lecturer of Higher school: assistant professor University of St. Vladimir in Kiev and professor of Higher school in Sofia (Bulgaria). Presented comparative analysis of teaching methods used in the process education and modern technologies active learning.

Keywords: Michael Drahomanov, Higher School, learning methods, active learning technologies.